

ז.ה.ל.צ.י.ב.

מאמרים מתורת

מרן **הבני יששכר** זי"ע

וממשיכי דרכו

בעניין:

מצות עשה שתקנו בה חז"ל

תקנה בעשייתו

לקראת שבת יומא דהילולא קדישא של רשכבה"ג

רבינו **צבי אלימלך בן הר"ר פסח** מדינוב

זי"ע ועכ"י

ערב שבת קודש פרשת ויחי - ח"י טבת ה'תשפ"א

ירושלים עיה"ק תובב"א

לזכות

הילד ישראל חיים בן חנה
הילד חיים שלמה זלמן בן מלכה
לרפו"ש בתשח"י

ולעילוי נשמת

הר"ר שמעון ז"ל בן צבי דוב הי"ד
מרת אידל פעסיל גיצא ז"ל בת ר' שמעון ז"ל
מרת חיה זיסל עלקא ז"ל בת ר' שמעון ז"ל
ר' שלמה בן צבי אריה ז"ל
ר' ישראל אברהם בן יהושע ז"ל
מרת סאשא רחל בת אברהם ז"ל
והרב משה מרדכי מאיר הלוי בן חיים יעקב ז"ל
תנצב"ה

ישעי' יצחק פרענקעל
רח' המהר"ם מרוטנבורג C3
02-537-4515
5374515@gmail.com

מצות עשה שתקנו בה חז"ל תקנה בעשייתו

בשבת קודש הבעל"ט חל יומא דהילולא קדישא המאה ושמונים של רשכבה"ג רבינו צבי אלימלך מדינוב זי"ע ועכ"י. וידוע דברי חז"ל (ברכות ו, ב): "אגרא דבי הילולי - מילי". רבינו המנחת אלעזר זי"ע האריך בזה (דברי תורה מהדורא תשיעאה אות לג) ובמעלת וסגולת שינון דברי הצדיק ביומא דהילולא דיליה, עיי"ש. והנה כתב רבינו בבני יששכר (מאמרי חודש כסלו - טבת מאמר ב אות ג):

בנצואת זכריה (א, י) זהפטר שבת חנוכה, נאמר הנצואה ליהושע בן יהואדק ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה, הנה פירשו בזה המלאך נקרא עומד, שעומד תמיד במדריגה אחת, מה שאין כן הצדיק כל מה שמוסיף אומץ בתורה ועבודה ומצות הולך ממדריגה למדריגה נקרא מהלך, ופירשו בזה הפסוק הנ"ל שהצטיחו ליהושע בן יהואדק שיהיה מהלך בין העומדים הם המלאכים, אבל אעפ"כ יקשה מהו הלשון ונתתי לך מהלכים, הוה ליה למימר ותייה מהלך בין וכו', אבל אומרו ונתתי לך מהלכים משמע מהלכים אחרים זולתו.

והנראה לפרש עפ"י מה שאמרו בגמרא (יבמות לו, ב) שהקפיד ר' יוחנן על תלמידו ר' אלעזר שלא אמר שמועה מפיו, והקשה שם מאי כולי האי, ותירצו דעל דבר זה ציקש דוד גם כן אגורה צאהלך עולמים (תהלים סא, ה) צשתי עולמות, דכשיאמרו שמועה מפיו שפתותיו דוצבות בקצר כדכתיב (שיר השירים ו, י) דוצב שפתי ישנים, עיין שם בגמ', והנה מהראוי לדעת מהו הנאה להנפטר אשר שפתותיו דוצבות (הגם שאמרו שם בגמ' ככומר של ענבים, אינו מוצן, עיין שם צרש"י וצתוספות).

והנראה דהנה כתיב היום לעשותם (דברים ו, יא), ודרשו צו היום לעשותם ולמחר לקבל שכרם (ע"ז ג, א), ממילא כל מה שהאדם מרצה ללמוד תורה צעולם הזה אזי יתרצה שכרו לעולם הבא בגן עדן, ונצלתו מן העולם הזה הנה יתן למיתן שכר כפי רצות תורתו, אבל אין לו עוד קווי שיתרצה שכרו יותר (הגם שצעולם הבא בגן עדן גם כן הנשמות לומדים תורה ומחדשים ריון דאורייתא, אין בזה תוספת שכרו, דהתורה שלומדים בגן עדן צלא גוף של עולם העשיה הנה אדרבא זה הוא שכר הרוחני של הנשמות (ראה מיקוני זוהר קא, ב), וזכרם

לחזות בנועם י"י זיו השכינה בהשגת רזין דאורייתא, ואין על ידי לימוד זה תוספת שכר בכל פעם, רק מה שלומד האדם בהיותו בגוף ניתוסף שכרו בכל פעם, ועל כן כל ימי חיי האדם בעולם הזה נקרא מהלך, מה שאין כן בנאמתו מן העולם הזה נשאר עומד, שאין לו עוד קווי שיתעלה במדריגה בכל פעם ויתוסף שכרו, רק כפי הנפסק עליו צעת נאמתו בזה המעמד נשאר עומד.

והנה בגמרא (שבת נח, ז) אמרו על הזוג והעיגול (הוא פעמון שמקשקש ומשמיע קול) שהוא טמא היינו מקבל טומאה, ואפקא לה מן כל דבר אשר יבא באש (במדבר לא, כג) אפילו דיבור יבא באש, רז"ל אפילו כלי שאינו ראוי להשתמש רק לדיבור היינו משמיע קול, מיקרי כלי, ואמרו כשניטל הפנימי המקשקש החילון טמא עדיין דעדיין כלי הוא, ואמרו בגמרא למאי חזי, ואמרו שם (נב, א) (הוא ג"כ אליבא דר' יוחנן) לפי המסקנא שכן ראוי להקישו על גבי כלי חרס עיין שם ברש"י, ומיקרי עושה מעין מלאכתו הראשונה, הגם שעושה מלאכתו על ידי דבר אחר מיקרי עושה מעין מלאכתו ושם כלי עליו, נמצא בנידון דידן, הגוף כל מה שמדבר בתורה בעולם הזה ע"י הנשמה הפנימית אשר בתוכו מוסיף אומץ בכל פעם, אבל כשניטל הפנימית שוב אינו ראוי לדיבור.

והנה כשתלמידיו אומרים שמועות מפיו הנה שפתותיו דוצצות ומיקרי עושה מעין מלאכתו הראשונה על ידי דבר אחר וכלי מיקרי, נמצא מיקרי בכל פעם שהגוף לומד ממש בדיבור בעולם הזה וניתוסף לו בכל פעם שכרו בעולם הזה ויתעלה בכל פעם רוחו ונשמתו בגן עדן, וזה הוא שנתחבט עליו דוד המלך ע"ה, אגורה צאהלך עולמים, שיאמרו שמועות מפיו, (ולזה הקפיד מאד ר' יוחנן על שלא אמרו שמועות מפיו), וזה שהצטייח ליהושע בן יהוזהק ונתתי לך מהלכים (בעולם הזה היינו תלמידים בעולם הזה שעדיין הם מהלכים נתתי אותם לך היינו גם אתה מהלך על ידם כשתהיה) צין העומדים האלה (אעפ"כ כשיאמרו תלמידים המהלכים שמועות מפיהם תהיה גם אתה מהלך ונסוע ממדריגה למדריגה) הן הדברים.

* רבינו מסיים שם: "עיי' במאמר ג' מאמר נר מצוה סימן י"ג דזהו שאמרו במצות נר חנוכה הרמז למעלת התורה כבתה אין זקוק לה (שבת כא, ב), ומעתה תבין מה שייכות יש לזה הענין להפטירו בחנוכה, בין והתבונן".

✞ מאמרי הבני יששכר זי"ע ✞ מצות עשה שתקנו בה חז"ל תקנה בעשייתו

ידוע שלפני הסתלקותו של רבינו זי"ע, היה בשבת קודש בעיר מונקאטש, ודיבר הרבה ענינים מן עניני עולם הבא ומן מאמר חכמינו ז"ל (יבמות צו, ב) שפתותיו דובבות בקבר, והראה תמיד על שפתותיו הקדושים, ואמר: "נא, וועללען דיא ליפפען זיין דובבות בקבר", ואחר כך כי נסע לביתו (לדינאב) נחלה בעו"ה ונסתלק לעולמו.

ומן הראוי לציין מה שהאיר רבינו המנחת אלעזר זי"ע בדברי תורה (מהדורא תמינאה אות לה) בענין התורה הנמצא בכתבי הצדיקים בתקופת פטירתם:

שגור צפי העולם הת"ח ומקידים צסס רצותינו ראשי העמודים כי לכך לא נזכר שמו של משה רבינו צפרשת תלוא, יען שאמר מחני נא מספרך אשר כתבת, ומקויים על כל פנים צפרשה א', כי צפרשה זו תלוא"ה חל לעולם ז' אדר יוס פטירת משה רבינו, וצשנת העיצור חל צפרשה זו ז' אדר ראשון אשר הוא העיקר ז' אדר הראשון לדברי השאילת יעצ"ץ כנודע, ואכמ"ל.

וכן מראים לפלא כי צספר נועס אלימלך לרבינו הק' מליזענסק זי"ע אשר יוס פטירתו הוא כ"א אדר חל לעולם צפרשת ויקהל, וצשנת העיצור חל צו כ"א אדר ראשון אשר יוס היא"צ הוא אז פעמיים, יען שנת פטירתו תנצ"ה מספר תקמ"ז כן חרות על מצבתו הקדושה היתה שנה פשוטה, לא נמצא כלל צנועס אלימלך על פרשת ויקהל.

וכן הראיתי גם אני כי יוס פטירת קדוש זקניי זי"ע מדינוצ ח"י טבת כנודע הוא חל אז צפרשת ויחי אז צפרשת שמות, וצשני הפרשיות האלו לא נמצא רק מעט מזעיר צספרו אגרא דכלה וצפרשת שמות (אשר צה חל יומא דהלולא הנ"ל רוצא דרוצא), נדפס "חסר הקיוס חצל על דאצדין ולא משתכחין" ולא נמצא יותר צכתי"ק, וצכל הפרשיות שס נמצא הרצה עשרה פעמים ככה.

לאור כל הנ"ל, הזמן גרמא לעמוק ולהרחיב במשנתו ותורתו של רבינו בכדי לחזק כחו והשפעתו להיות עוד מן ה"הולכים", ולהוסיף על דבריו ש"חסר", שלא יהיה בו "סיוס", אלא מוסיפים והולכים בדבריו הקדושים, ובזכות זה ישפיע עלינו טובה בעבודתינו ודרכינו והליכתינו בס"ד.

מצות עשה שתקנו בה חז"ל תקנה בעשייתו ♦ מאמרי הבני יששכר זי"ע ע

בשורות אלו נרחיב במשנתו של רבינו, בדבר שהרבה רבינו לדבר מיניה בתוך ספריו הקדושים, והוא בענין מצות עשה מן התורה שתקנו בהם חז"ל תקנה באופן קיומו, איך מתייחסים לתקנתם כלפי המצות עשה דאורייתא גופא.

א. בתורה הק' כתיב (שמות כ, ח): "זכור את יום השבת לקדשו", ונצטוינו על ידי חז"ל (ראה פסחים קו, א) לקדש את יום השבת בדברים – בכניסתו וביציאתו. חיוב זו הוא על אנשים ונשים, על אף דבעלמא מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות מהם – מכל מקום כל שישנו בשמירה ישנו בזכירה (ברכות כ, ב). טור ושלחן ערוך או"ח סימן רעא, ולכן יכול האשה להוציא את האיש ידי חובת קידוש^ב.

והנה מעיקר הדין קידוש דאורייתא – המקדש בדברים בלבד יוצא ידי חובתו^ג, רק שחז"ל תקנו שיקדש על היין^ד (ונוסח וברכת הקידוש הם כשאר ברכות שתקנו אנשי כנה"ג), כדאיתא בגמרא (ברכות לג, א):

אמר ליה רב שמן בר אבא לרבי יוחנן מכדי אנשי כנסת הגדולה תקנו להם לישראל צרכות ומפלות קדושות והצללות, נחזי היכן תקון. אמר ליה צתחילה קצעה צתפלה, העשירו קצעה על הכוס, הענו חזרו וקצעה צתפלה, והם אמרו המצדיל צתפלה נריך שיצדיל על הכוס^ה.

וכתב רבינו הבני יששכר בדרך פקודיך (מצות עשה לא חלק הדיבור אות ב):

^ב ראה שלחן ערוך שם ס"ב. ט"ז שם. מגן אברהם שם. וראה להלן עוד בענין אם אשה מוציא את האיש או לא.

^ג ראה המובא להלן בהערתינו מדברי רבי עקיבא איגר.

^ד והביא התוספות (בפסחים שם ד"ה וזכרהו על היין) סמוכין לזה: "דזכירה כתיב על היין זכרו כיין לבנון (הושע יד, ח) נזכירה דודיך מ"ן (שיר השירים א, ד)".

^ה וראה שם במגיד תעלומה על השתלשלות הדברים של תקנת חז"ל.

לפי זה אם מקדש על הכוס אחר התפלה, הנה הקידוש דרצנן, ידי חובת המלות עשה דאורייתא כבר ילא זהזכירו שנת בתפילה.

וכן הוכיחו האחרונים, דראה מה שכתב המגן אברהם (או"ח סימן רעא):

כתב הרמב"ם פכ"ט, קידוש היום דאורייתא בלא יין, ורצנן תקנו על היין, וכן כתב המוס' בסוכה (פ"ג דף לט^א).

ונראה לי דמדאורייתא בקידוש שאמר בתפלה סגי דקרא כמיז זכור את יום השבת, והרי זכר אותו. וקידוש במקום סעודה רצנן תקנוהו כמ"ש סימן רס"ט.

וכן ממזלזל בתוס' שכתבו דלר"ת מי שאין לו יין לא יקדש כלל, וקשה וכי יעקור מלות עשה דאורייתא, אלא על כרחך דדי בתפלה, ועוד דאמרין בקדושה אף על גב דמקדש בנלותא וכו'.

וממשיך רבינו (שם) שלפי זה יהיה נפקא מינה:

דגם קטן יכול להוציא את הגדול דאמי דרצנן מפיק דרצנן, (משא"כ כשלא התפלל עדיין

^י וכן הוא בסמ"ג עשין כט. שאגת אריה סימן ס. וראה המובא להלן בהערתנו מן דברי הערוך השלחן.

^י וידוע את דברי רבי עקיבא איגר בזה (שם) שמעיקר הדין דאורייתא - בתפילת י"ח או אמירת דברי שבח שבת יוצא ידי חובת קידוש: "לענ"ד מוכח כן ממה דלא מקדשין ביו"כ שחל בשבת לצאת ידי קידוש דשבת דאורייתא. על כרחך משום דיוצאים בתפלה. ואולם קשה לי מדברי הרא"ש שהוכיח דאין קידוש אלא במקום סעודה דאורייתא ממה דפרכינן למה לי לקדושי בבי כנישתא. והא מקדשים לצאת ידי דאורייתא והא לענין דאורייתא יצאו בתפלה. ודוחק לומר דדלמא מקדשין בשביל אותם שאינם יודעים להתפלל. וגם לכאורה לאו דוקא תפלה אלא דכל שמזכיר שבת ואומר 'שבתא טבתא' גם כן יוצא. דמ"מ הזכיר שבת. ודו"ק".

וראה להלן בהערתנו מן דברי הערוך השלחן, והראיות שהביא לדברי המגן אברהם.

^ח ראה סוגיא דברכות כ, ב. טור ושלחן ערוך סימן קפו, ס"ב. מגן אברהם סימן רעא סק"ב, ובעוד כמה דוכתי שדנו אם הקטן יכול להוציא את הגדול ידי חובתו או לא.

מצות עשה שתקנו בה חז"ל תקנה בעשייתו ♦ מאמרי הבני יששכר זי"ע

אין הקטן יכול להוציא^ט).

ב. אולם רבינו ממשיך לבאר (שם באות ג) – שממנא נפשך אין האדם יוצא ידי חובתו מן התורה על ידי תפילת י"ח, רק על ידי אמירת הנוסח שתיקנו חז"ל – והוא על פי החקירה הידוע מן הפרי מגדים (פתיחה לאורח חיים חלק ג אות ז) דהנה בכל מקום שחז"ל תקנו תקנה על מצות עשה דאורייתא – והוא לא עשה כתקנת חז"ל, האם יצא ידי חובתו או לא, וז"ל:

יש לי לחקור חקירה אחת וגדולה היא, והוא מלות עשה שמחויב האדם לעשותה ונקרא חובה כמו שכתבתי לעיל (אות ה), והנה יצויר דמן התורה יוצא זה וחז"ל אמרו שצריך לעשותה על דרך צחינה שיוצא אף מדרבנן.

המשל בזה סוכה מן התורה יוצא בסבך שגידולו מן הארץ ואין מקבל טומאה, וחז"ל פסלי סיככה צחיני פשתן או צחלים מדרבנן, כמו שיראה הרוצה צפרק ה' מהלכות סוכה הלכה ד' צ"מ וראב"ד ז"ל... או נקרים משום גזירת תקרה וכדומה, אי אין לו סככים כי אם הנך מיציעא לי אם יקיים על כל פנים מלות עשה דסוכה מן התורה, כהאי גוונא לא גזרו לעקור מלות סוכה, ואפשר צרכי לא מצרכינן כי כל הצרכות כהאי גוונא דרבנן והם אמרו דפסולה, אלא אי יצוין יצבינן זה עכ"פ או לאו, ואיסורא נמי יש זה דלא לייתי למסרך ולעשות כן תמיד, או דלמא צמקום ציטול מלות לא גזרו.

ועיין מה שכתבו התוספות סוכה ג' א' ד"ה דאמר, דכל היכא דחז"ל גזרו אף מדין תורה לא יצא, וכמו שאמרו (שם כה, א) אם כן היית נוהג לא קיימת מלות סוכה מימך'.

^ט מכיון שהחייב עליו הוא עדיין מן התורה, והקטן אינו חייב אלא דרבנן, ואין דרבנן מוציא את המחויב מדאורייתא. אולם כתב רבינו (שם) שזהו "דוקא כשמתכוין בתפילה לצאת י"ח המצות עשה דזכור, אבל אם לא כיון לצאת לא יצא, דמצות עשה דאורייתא ודאי צריכה כוונה, ובפרט מ"ע שבדיבור".

וראה בדברי רבינו בדין מצות צריכות כוונה באריכות בדרך פקודיך הקדמה א, ובעוד כמה דוכתי.

ראה שם בדברי הגמרא והתוס' בארוכה, והנוגע לענינינו הוא, דאיירי שם בענין מחלוקת בית שמאי ובית הלל, ומי שעשה כאחד מהם האם זה נחשב כעשייה או לא, ובתוך הדברים כתב התוס': "היכא דב"ה מחמירים מדרבנן [אמצוה דאורייתא] וב"ש מוקמי לה אדאורייתא, ולא

ולפי זה כתב רבינו שכן יהיה הדין בנוגע למצות קידוש:

ונפרט צידון דידן דהתורה לא ציירה הנוסח, על כרחך היה כוונת התורה למסור הדבר לחכמים צאצא אופן שיתקנו הוא המצוה הנצמדת עפ"י התורה.. י"א על כן הקטן אפילו

גזרין אם עשה כדברי ב"ש לא יצא ידי חובתו אפילו דאורייתא... וקאמרי לא קיימת מצות סוכה מימך - דאפילו מדאורייתא לא קיים".

הרי מבואר מן התוס' שם שאם עשה כבית שמאי במקום שהעמיד רק כהדאורייתא - ולא כבית הלל - שגזר גזירה על מצות עשה - לא רק שלא קיים את הדרבנן, אלא גם הדאורייתא לא קיים.

וממשיך שם הפרי מגדים: "ועיין ברכות י"א ע"א בתוספות שם ד"ה תני ובריש ברכות ברבינו יונה (ד"ה ויש), דאם אמרו חז"ל לאחר חצות לא יצא אף מן התורה לא יצא, וזה ששאלו בני רבן גמליאל ואמר "חייבין" אתם לקרות דחז"ל לא הפקיעו מיניה, ולתחילה אמרו להרחיק כו', י"ל זה בעושה במזיד לא יצא אף מן התורה, משא"כ באנוס ואין לו סכך אחר י"ל לא גזרו כהאי גוונא, שוב ראיתי הדבר מפורש במ"א סימן תרכ"ט אות כב כל דבר האסור משום גזירה אי אין לו אחר מסכך בו יע"ש, ולענין ברכה אני מסופק".

[על הראיה שהביא הפרי מגדים מן התוס' דברכות, הביא רבינו במגיד תעלומה שם את דברי פסקי תוספות (שם אות כו): "לא עשה ולא כלום מן התורה. יש לדקדק על סייג שהוסיפו חכמים על כל מצוה אף אם קיים עיקר המצוה כהלכתה בלא התוספת שהוסיפו חכמים הוה כאילו לא קיים כלום [אמר המסדר: זה לא נמצא בתוס'. ואפשר שדקדק כן לפי פירוש התוס', ודו"ק]. ורבינו ציין לזה את דברי הפרי מגדים הללו].

וממשיך הפרי מגדים (שם אות ח): "באופן דנקיטנא מהני מילי מעלייתא דכתיבנא הוא כך, כל מילי דרבנן אמרו במצות עשה שצריך לעשות כך, אם הזיד ולא עשה כן אף מן התורה לא יצא, ובאנוס יצא. ויצא לנו הדין כך הדמיון מי שהתפלל תפלת ח"י בשבת והזכיר שבת דיצא מן התורה כמו שכתב מגן אברהם (סימן רע"א סק"א), ידי קידוש, מכל מקום הואיל וחז"ל אסמכהו אקרא על הכוס יין וקידוש במקום סעודה דווקא א"כ אף מן התורה לא יצא, ואם שמע אח"כ מקטן שהגיע לחינוך לא יצא".

י"א "כמו בחולו של מועד דהתורה לא פירשה לנו איזה מלאכה אסורה ואיזה מותרת ומסרה הדבר לחכמים וחכמים פירשו דמלאכת דבר האבד מותר ושאינו אבד אסור, שאם הוא עושה מלאכת דבר שאינו אבד עובר על התורה, הכי נמי דכוותיה. וכן הוא הענין בקריאת שמע, דבאנוס יוצא ידי חובת ק"ש של לילה עד הנץ החמה, וכן בק"ש של יום יוצא בעלות השחר באנוס משא"כ באינו אנוס דאינו יוצא, וכתב הפרי מגדים הטעם דהתורה מסרה הדבר לחכמים וכו' עיין שם" (לשון רבינו שם).

וראה להלן בסוף מאמרינו, ומה שהבאנו מדברי רבינו בוהיה ברכה.

מצות עשה שתקנו בה חז"ל תקנה בעשייתו ♦ מאמרי הבני יששכר זי"ע

בן י"ג שנים אם לא הציא צ' שערות אינו יכול להוציא אפילו את האשה הגדולה כיון דמחוייבת בקידוש היום דבר תורה, ואפילו כזר הזכירה שנת בתפילתה".

ג. ועל פי זה מיישב רבינו (שם אות ד) קושיא גדולה:

והנה זה כמה ימים אשר הוקשה לי האריך האיש מוציא את האשה בקידוש היום, הלא האיש יוצא ידי חובתו מדאורייתא כמה שמזכיר שנת בתפילה (כי מדאורייתא יוצא בלא כוס), וא"כ שוב אינו חייב בקידוש על הכוס רק מדרבנן והאשה שלא התפללה (כי רוב הנשים אינם מתפללות תפלת מעריצ) חייבת עדיין מדאורייתא, והאריך יכול מדרבנן להוציא את לאוריתא^ב.

וכן הקשה הדגול מרבבה (בהגהותיו לשלחן ערוך או"ח סימן רע"א^א). אבל כתב רבינו שלפי היסוד המובא לעיל מן הפרי מגדים מיושב הכל:

^א על העצם קושיא (שהקשו שארי האחרונים, ראה המובא בסמוך), הקשה המנחת חינוך (מצוה לא אות ה) דהרי מבוואר בפסחים (ק"ז, ב) דחייבין להזכיר יציאת מצרים בקידוש היום, אם כן למה אמרין דהאיש כבר יצא חובת קידוש היום בתפילה אם הוא לא הזכיר מן יציאת מצרים בתפילתו כלל וכלל.

וראה בבאור הלכה (סימן רע"א סק"א) שהקשה גם כן הכי, ורצה ליישב הדבר - לומר שהחוב זכירת יציאת מצרים הוא אסמכתא בעלמא. או דבמה שהוא אומר "ושמרו" סמוך לאמירת "השכיבנו" - שהוא "גאולה", זה נקרא שפיר שהוא אומר דברי שבח של שבת וזכירת יציאת מצרים, עיי"ש.

וראה בערוך השלחן (שם סק"א) שהוכיח מזה דבעל כרחין אינו יוצא ידי חובתו בקידוש אלא בקידוש על היין ולא בדברים, וז"ל: "ולענ"ד נראה ראייה לדעה זו ממאי דאמרין בפסחים (ק"ז, א) אמר רב אחא בר יעקב צריך להזכיר יציאת מצרים בקידוש היום כתיב הכא זכור את יום וקתיב התם למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים, ע"ש.

ועתה אי ס"ד דמן התורה יוצא בתפלה ה"ל לתקוני להזכיר יצ"מ בתפלה דזהו עיקר הקידוש מן התורה ואפילו אם נאמר דזהו אסמכתא בעלמא הזכרת יצ"מ מ"מ היכי שבקינן לעיקר קידוש מן התורה אלא וודאי דגם מן התורה אינו יוצא בדברים בעלמא".

^ב ורבינו בעצמו הביא שם את דברי הדגול מרבבה, וגם הביא שם איך שהדגול מרבבה מיישב קושייתו: "אעפ"י דכל המצות שבתורה אעפ"י שיצא מוציא אחרים ידי חובתן, זהו מטעם ערבות, ואשה אינה בכלל הערבות. רק שכתב דיש להסתפק מה דאמרין דאשה אינה בכלל הערבות, אם הכוונה דנשים לא נכנסו להיות ערבין אאנשים אבל אנשים נכנסו בערבות גם על נשים, ואז

דכל היכא דתקנו חז"ל לעשות המצות דוקא צאופן כזה הגם דמדאורייתא יונא צאופן אחר אס עשה צאופן שיונא מדאורייתא כאילו לא עשה כלום י"ד, וכל שכן צאופן שהרמתי פנים לזה דנראה דהמורה מסרה הדבר למכמים... הנה אס אמת נכון הדבר הזה לא ינא כלל ידי חובת המצוה מדאורייתא צהזכירו צתפילתו, ושפיר מונא את האשה, נ"ל ט"ו.

ד. המורם מזה הוא, שדעתו של רבינו הוא כהצד של הפרי מגדים שאין אדם יוצא במצות עשה דאורייתא אם לא עשה כתקנת חז"ל. אם כן האיש - על אף שהתפלל כבר - יכול להוציא את אשתו בקידוש מכיון שהוא לא קיים עדיין את המצוה כתקנת חז"ל.

שפיר יכול להוציאם אעפ"י שיצא, או הפשט הוא דאנשים לא נכנסו בערבות על נשים ואז אינו יכול להוציאם אם כבר יצא, ועכ"פ ספיקא דדינא הוי".

ורבינו מוסיף על זה להביא ראיה שדוקא נשים נכנסו בערבות על אנשים - ולא איפכא - אנשים על נשים: "מדקאמרי בגמרא (ראש השנה ו, א) אין אשתו של אדם וכו' אא"כ מבקשין ממנו ממון וכו' דכתיב (משלי כב, כז) אם אין לך לשלם למה יקח משכבך מתחתיד, הרי לפניך דנשים מתענשו אאנשים, הרי נראה דהא דאמרין דאשה אינה בכלל ערבות היינו דאנשים לא נכנסו בערבות על הנשים, וא"כ כיון שהוא יצא אינו יכול להוציא".

ובאמת מדינא נפסק בשלחן ערוך (או"ח סימן רע"א ס"ב) דנשים מוציאות את האנשים בקידוש. וראה בשו"ת רבי עקיבא איגר (מהדורא קמא סימן ז) שכתב שאין חילוק בין איש לאשה לענין אם יצא מוציא, עיי"ש. וראה גם בערוך השלחן (או"ח סימן רע"א סק"ה) ומה שכתב בזה.

י"ד מלבד באופן שהיה אונס, כדמבואר בפרי מגדים בפתיחה הכוללת שם, ובסימן רע"א במשב"ז סק"א, ובשארי אחרונים.

טו ורבינו מוסיף שם ליישב קושייתו באופן אחר: "דהנה מצות מדאורייתא ודאי צריכין כונה (ואפילו מצוה דרבנן במצות עשה שבדיבור צריכה כוונה ואם לא כיון לא יצא), הנה בכאן בתפילה ודאי לא יכיון האדם לצאת ידי חובת מצות עשה זכור, ואין צריך לכיון, דלמה יכיון הרי מקדש אח"כ על הכוס כתקנת חז"ל, וא"כ לא יצא ידי חובת המצות עשה מדאורייתא כשהזכיר בתפילתו ושפיר יכול להוציא את האשה ידי חובתה הגם שלא התפללה, והוא נכון לדעת בעזהשי"ת".

ועל זה ממשיך רבינו באות ה: "לפי"ז מ"ש עוד הרב הנ"ל דהא דקטן אינו יכול להוציא את האשה ידי חובתה הוא דוקא כשלא התפללה האשה תפלת ערבית, אבל אם התפללה כבר יצאה ידי חובת המצוה מדאורייתא ואתי דרבנן ומפיק דרבנן, וכ"כ הרב בעל אליהו רבא (רע"א אות ג), הנה לפי מ"ש לעיל לשני התירוצים לא נהירא לי הך פיסקא ואין לסמוך על זה, כן נ"ל".

מצות עשה שתקנו בה חז"ל תקנה בעשייתו ♦ מאמרי הבני יששכר זי"ע

ורבינו הביא סמוכין ליסוד זה גם מדברי רש"י, דהנה איתא בגמרא (ברכות כ, ב): "אמר רב אדא בר אהבה, נשים חייבות בקדוש היום דבר תורה". ופירש רש"י (שם ד"ה קדוש היום מצות עשה שהזמן גרמא הוא): "זכור את יום השבת לקדשו - זכרהו על היין". ותמה רבינו על דברי רש"י הנ"ל במגיד תעלומה (שם ד"ה רש"י בד"ה קידוש):

פליאה דעת ממני נשגבה לא אוכל לה למה פירש"י צכאן שפת יתר זכרהו על היין וצפרט שזה הוא מדרבנן, דמדאורייתא אינו אלא לזכור קדושת שנת צכניסתו צדצרים צפה, ועל הכוס צבנן הוא דתיקנו.

ועל פי יסוד הנ"ל מיישב רבינו את דברי רש"י:

ואפשר לומר דרש"י ז"ל צא לצאר לנו למה אמרו צלשון צצר תורה ולא כמו צכל מקום מדאורייתא. והנה יש מקום לטעות שרצונם לומר שהנשים חייבות רק צמה שהוא "צצר" תורה, היינו לזכור את השנת צדצרים צלא כוס, אצל מה שהוסיפו חכמים על הכוס דייקא הנשים אינם חייבות. ואי אפשר לומר כן, דא"כ מאי מקשה רצא והא דצר תורה קאמרי, הרי הוצרך לומר דצר תורה שאינם חייבות מדרבנן רק צמניה שהוא דצר תורה לאנשים, על כן פירש רש"י דמה שאמר צכאן דצר תורה, הכונה צהיפק, שחייבת צקידוש על הכוס דייקא, כי הכל הוא דצר תורה כעת אפילו על הכוס, ואינן יוצאין ידי מצות עשה מדאורייתא צלא כוס.

והוא עפ"י מה שחקר הפרמ"ג... וז"ש רש"י זכור את יום השנת זכרהו על היין שזה הוא כעת דצר תורה אחר שתיקנו חכמים על היין מיקרי דצר תורה, כי מן התורה אין יוצאין עד שיקדש על היין^{טז}.

^{טז} ראה גם בערוך השלחן (אור"ח סימן רע אסק"ב) שהביא דברי רש"י אלו לראיה לדברי המגן אברהם שקידוש על היין הוא דין תורה כנ"ל. והביא שם עוד ראיות לזה: "וכ"כ המפרש ריש נזיר (ד, א) דקידוש על היין מושבע ועומד מהר סיני הוא ע"ש. וכ"כ הר"ן בפסחים שם דקידוש היום על הכוס הוה דרבנן וקידוש הלילה הוי דאורייתא דדרשא גמורה היא.

וכן מוכח מדבריו בפ"ב דשבת שאומר הש"ס דנר חנוכה עדיף מקידוש היום משום פרסומי ניסא והקשה הר"ן היכי דחינן קידוש היום דאורייתא מפני נר חנוכה דרבנן ותיירץ שיכול לקדש על

✎ מאמרי הבני יששכר זי"ע ✎ מצות עשה שתקנו בה חז"ל תקנה בעשייתו

ה. ורבינו השתמש עם יסוד זה לחדש עוד חידוש, דהנה נצטוינו במצות "תלמוד תורה", וגם במצות "ולמדתם"י. והנה מצינו שאצל מצות תלמוד תורה התקינו בו חז"ל תקנה, והוא "תקנת רבי יהושע בן גמלא" כדאיתא בבבא בתרא (כא, א):

ומתקנת יהושע בן גמלא ואילך, דאמר רב יהודה אמר רב צרם זכור אותו האיש לטוב ויהושע בן גמלא שמו, שאלמלא הוא נשתכח תורה מישראל. שנתחלה מי שיש לו אב מלמדו תורה, מי שאין לו אב לא היה למד תורה. מאי דרוש, ולמדתם אותם ולמדתם אתם, התקינו שיהו מושיצין מלמדי תינוקות צירושלים.

מאי דרוש, כי מציון תלא תורה. ועדיין מי שיש לו אב היה מעלו ומלמדו, מי שאין לו אב לא היה עולה ולמד, התקינו שיהו מושיצין ככל פלך ופלך ומכניסין אותן כבן ט"ז כבן י"ז. ומי שהיה רצו כועס עליו מצעיט צו וילא, עד שצא יהושע בן גמלא ומיקן שיהו מושיצין מלמדי תינוקות ככל מדינה ומדינה וכל עיר ועיר ומכניסין אותן כבן שש כבן שבע.

ובן נפסק להלכה בשלחן ערוך יו"ד סימן רמה סעיף ז:

מושיצין מלמדי תינוקות ככל עיר ועיר. וכל עיר שאין בה מלמד תינוקות, מחרימין אנשי העיר עד שיושיצו מלמד תינוקות. ואם לא הושיצו, מחריצין העיר, שאין העולם מתקיים אלא צהצל פיהם של תינוקות של בית רבן יי".

ורבינו חידש להלכה – שבמצות תלמוד תורה יש חיוב על כל אחד ואחד (שמצווה במצות ולמדתם) להושיב מלמדי תשב"ר, היות שיהושע בן גמלא תיקן

הפת ע"ש ואי ס"ד דמן התורה יוצא בדברים בעלמא בתפלה אין התחלה לקושתיו (ע"ש באנשי שם ואינו כן ודו"ק) ולדבריו לאו דווקא יין דה"ה פת מיהו על איזה דבר צריך לקדש מן התורה ובשם הראב"ן הביאו דעל היין דווקא הוי מן התורה דדרשא גמורה היא זכרהו על היין וכ"כ באור זרוע הגדול (סימן כ"ה).

י"א ראה ספר המצוות להרמב"ם מצות עשה יא, ורס"ג מצוה יד - טו, דהאם זה נחשב כמצוה חדא עם תלמוד תורה או שתי מצות נפרדות.

י"ב ראה שבת קיט, ב. רמב"ם פרק ב מהלכות תלמוד תורה הלכה א. רא"ש שם סימן ז. יד רמ"ה בבא בתרא שם. שולחן ערוך הרב הלכות תלמוד תורה פרק א סעיף ב-ג.

מצות עשה שתקנו בה חז"ל תקנה בעשייתו ♦ מאמרי הבני יששכר זי"ע

תקנה במצות עשה דאורייתא - כדברי הפרי מגדים הנזכר לעיל, והוא בחיבורו תקנת תמכין דאורייתא (הקדמה אות ד):

ואם כן לפי זה גם כן צנידון דידן כיון שתיקן יהושע בן גמלא חומרא צאיכות המלות עשה (דולמדתם) להשתדל צלימוד לכל ילדי בני העיר, אם כן המחזיק מלמד לצניו לצד ואינו משתדל ואינו חושש לצני העניים הנה הא ודאי עברו אדרצנן (לא תסור וכו') (דברים יו', יא^ט) תקנות יהושע בן גמלא. אבל נוסף לזה, גם המלות עשה (דאורייתא ולמדתם וכו') לא קיים ולא ילא ידי חובתו (וכמו שכתבתי לעיל).

ודברים אלו היה הבסיס של רבינו בתקנתו - תקנת תמכין דאורייתא, שהיו תקנות שתיקן רבינו בעת שכיחן כאב"ד דהעיר מונקאטש בשנת תקפ"ח - לראות שיהיו מלמדי תשב"ר לבני העניים - שמהם תצא תורה (ראה נדרים פא, א), בטענה הנ"ל, שאין אדם יוצא ידי חובת מצות "ולמדתם" אלא אם הוא עושה כתקנת יהושע בן גמלא (וכן תיקן בעוד ערים שכיחן שם כאב"ד, וגם קבלו עוד קהילות בישראל לעשות כתקנת הבני יששכר).

ו. וכן כתב רבינו על פי דברי הפרי מגדים הנ"ל בנוגע למצות צריכות כוונה בתפילה, דאין האדם יוצא ידי חובת מצוה דאורייתא מלבד אם כיוון בה לצאת, דראה מה שכתב רבינו בדרך פקודיך (הקדמה א אות ב):

נסתפק הפרמ"ג (או"ת סימן ט) אם הכוונה היא ציוצ מן המורה או רק מדרצנן, והנה לדעתי אם נאמר שהוא רק מדרצנן, לפי מה שנסתפק הפרי מגדים צפמיחה הכוללת (מלק ג אות י) אם גזרו חכמים לעשות המלוה צאופן היותר נאות והוא לא קיימה רק צאופן המחוויצ צמורה".

אבל רבינו ממשיך שם לומר שנראה לו לומר שהדין מצות צריכות כוונה הוא מן התורה:

יט ראה עוד בדרך פקודיך הקדמה א בזה.

בלבד סימן ס' (סעיף ד') משמע דמקרא יליף הכוונה, ולא ציאר מקום המקרא וצונו לנו להודיע צימן תקפ"ט וגם שם לא ציאר כ"א.

אולם בהמשך דבריו (שם אות ה) כתב שאכן לגבי מצות תפילה שבכל יום יצטרך לכוון בכל הג' תפילות, ובאם לאו – לא יצא ידי חובת תפילה, וז"ל:

עוד זאת אדרש לבני ישראל, צענין הג' תפלות שכל יום שהם מדרבנן (עיין או"ח קו, מגן אברהם סק"צ^{כב}), והנה לפי מה שכתבתי (לעיל אות ז) לדעת רבינו שמואל דמנחה שצדכור גם דרבנן אינו יוצא בלא כוונה, ודאי צריך לכוין מקודם לקיים מצות חז"ל כאשר נצטוונו לא

ז"ל: "קיי"ל דמצות צריכות כוונה, כדילפינן מקרא לקמן סימן תקפ"ט סעיף ח' עיין שם, כלומר כשיעשה המצוה צריך שיכוין לצאת בעשיית אותה מצוה."

כ"א ורבינו בעצמו הביא סמוכין לומר שמצות תריכות כוונה הוא מן התורה, וז"ל: "ולדעתי יש כמה פסוקים בתורה מורים על זה, בפרשת תבא, היום הזה ד' אליך מצוך וכו' ושמרת ועשית אותם בכל לבבך ובכל נפשך (דברים כו, טז), הנה לב ונפש הוא כוונת המחשבה.

וכן במלאכת המשכן ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה ד' את משה כן עשו (שמות לט, לב), הנה כן עשו מיותר, אך לדעתי ע"פ פשוטו, דאילו היה אומר רק ויעשו וכו' בני ישראל ככל אשר וכו', היה משמע רק את אשר עשו כל הבנין והכלים בלי גירעון, אבל כשחזר לומר "כן עשו" מורה לנו אשר ג"כ כן עשו בשעת עשייתם עשו בכוונה כאשר צוה ד' את משה היינו לצאת ידי חובת המצוה, לזה כווננו.

ועוד לנו כמה פסוקים מורים על זה. על כן אומר אני דעכ"פ הדבר הזה ספיקא דדינא, דכיון דהכוונה מחוייבת מדאורייתא, אפילו בנאנס ולא כיון לא יצא וצריך לחזור ולעשותה, רק לענין ברכה נראה דלא יברך בנאנס ולא כיון, דהדבר בספק, מספיקא לא מברכין דספק ברכות להקל, נ"ל."

ועוד בנושא האם מצות צריכות כוונה הוא דין תורה או לא, ראה זכרו תורת משה לבעל החיי אדם, בהקדמתו בשם החרדים. אמרי בינה או"ח סימן יד. שו"ת צבי תפארת סימן מה. שם סימן פב אות א ד"ה ונרויח בזה, ועוד.

כ"ז ז"ל: "כ"כ הרמב"ם דס"ל דתפלה מ"ע דאורייתא היא דכתיב ולעבדו בכל לבבכם וכו' אך מדאורייתא די בפעם אחד ביום ובכל נוסח שירצה ולכן נהגו רוב נשים שאין מתפללות בתמידות משום דאומרים מיד בבוקר סמוך לנטילה איזה בקשה ומדאורייתא די בזה. ואפשר שגם חכמים לא חייבו יתר, והרמב"ן סובר תפלה דרבנן וכן דעת רוב הפוסקים, ועיין בתוס' דברכות דף כ' ריש ע"ב ובסמ"ק כ' שמצוה להתפלל בעת צרה."

תקור וכנ"ל.

אלא גם לפי מה שפקפק על זה הפרמ"ג (שם¹) ג"כ נראה לי דלר"ך לעיין בדבר, דהנה עיקר התפלה מלות עשה מדאורייתא ממנין תרי"ג ולעזדו ככל לצבכס (דברים יא, יג) עבודה שכלב היא תפלה (תענית ב, ה), רק המלות עשה דאורייתא הוא שיתפלל אדם ככל יום לצוראו איזה ענין המטריך לו ככל אופן שיהיה, וחז"ל הסדירו התפלה על הסדר וג' פעמים ככל יום דוקא.

והנה לפי"ז הם אמרו שאינו יולא צבכסה בעלמא, והוא כמו דמדאורייתא מסכנין צבכסים וחז"ל החמירו שלא לסכך רק באופן היותר נאות (סוכה יד, ה), דמסתפק הפרמ"ג ונוטה דעתו דצבכס צבוכה כזו לא יולא גם ידי חובת המלוא דאורייתא דיכולין חכמים להפקיע לגמרי מלואו כאילו לא עשה כלל.

כן הוא הענין ככאן, לא מיבעיא אם לא צבכס עדיין בזה היום כמו פיו איזה צבכסה הנה התפלה הראשונה הוא מלות עשה דאורייתא, אלא אפילו אם כבר צבכס איזה ענין וגם אם כבר התפלל תפלה אחת ביום, הנה חז"ל תיקנו שאינו יולא ידי חובת המלוא רק בג' תפלות דוקא, הנה כלם נכללים בכלל המלות עשה דאורייתא ולעזדו ככל לצבכס, ולר"ך לכוין בכלם לקיים המלות עשה ולעזדו ככל לצבכס וכו' עפ"י תקנת חז"ל, ובזולת זה לא יולא ידי חובתו לפי סברא הלזו, והמשכיל יצין².

כ"ז ז"ל: "עיין מ"א. הר"מ פרק א' מתפלה הלכה א' ב', ולא גרס בגמרא דרחמי כו'. ולפי זה יצא קולא בנשים די להם בפעם א' במעת לעת, דהשאר הוי מצות עשה שהזמן גרמא מדרבנן, ולא גרסינן דרחמי נינהו. ועיין מה שכתבתי בסימן פ"ט ופרי חדש שם. ועיין הר"ר יונה ברי"ף תפלה מצות עשה שלא הזמן גרמא, הלואי שיתפלל כל היום. והר"ב בהג"ה סובר כמה פעמים דתפלה דרבנן, עיין סימן נ"ה במ"א זי"ן ומה שכתבתי בפריי שם. בר"מ פרק א' הלכה ב' סידור שבח מן התורה, ונשים אין אומרים כן. ועיין מה שאכתוב באות ג'."

כ"ד ורבינו ממשיך שם: "וידעתי שיש מקום לבעל דין לחלוק ממאמר רז"ל בכמה מקומות בש"ס תפלה דרבנן ואקילו שם בכמה עניינים, הדבר הזה צריך ביאור רחב אין כאן מקומו, יפורש במקום אחר אם ירצה הגוזר. ומה שפסקו הפוסקים (או"ח סימן קא ס"א) דבדורות הללו אינו חוזר ומתפלל בשביל חסרון כוונה, היינו כוונת התפלה לכוין פירוש המלות בכוונת הלב, אבל בחסרון כוונה לקיים המצוה ודאי חוזר, כן נראה לדעתי ודי בזה.

ז. ולכאורה כל דברי רבינו הנ"ל הם מיוסדים על דברי הפרי מגדים. ומה שיש להעיר על זה הוא, דהרי הפרי מגדים בעצמו חזר מיניה, דהנה נפסק בשלחן ערוך (או"ח סימן קפד סעיף א):

מי שאלל במקום אחד, צריך לצרף קודם שיעקור ממקומו.. ואם יאל ממקומו ולא צירף, אם היה צמוד, יחזור למקומו ויצרף; ואם צירף במקום שנוכר, יאל.

וראה בט"ז (שם סק"א) שהאריך בדין זה, ומסיק:

ולענין הלכה יש לנו לפסוק בזה ספק ברכות להקל וצדיעצד בכל גווי א"ס לחזור אם צירף כבר במקום השני אלל אם לא צירף עדיין יחזור למקומו אפילו בשוגג – היינו אם אפשר לו ואין עליו עיכוב מחמת החצרותא שעמו, כנלע"ד.

וכתב הפרי מגדים (או"ח אשל אברהם סימן קפד סעיף ד סק"ח):

מריש הוה אמינא הא דכתבו התוספות בסוכה גימ"ל א' (ד"ה דאמר) דכל מה שאמרו חז"ל ולא עשה כן אף מן התורה לא יאל, ועיין תוספות ברכות י"א א' ד"ה תני, כיון דשמענא להא דכתב הט"ז אות א' דמוזד דיעצד יאל דספק ברכות להקל, והא ברכת המזון דין תורה וספק פלוגתא לחומרא, שמע מינה דסובר אף מדרבנן לא יאל – מן התורה יאל.

ואפשר לומר כיון דחזינו דחז"ל לאו דווקא קאמרי, דהרי הם בעצמם אמרו (ברכות כט, ב) המהלך במקום סכנה מתפלל תפלה קצרה והיא בגמ' צרכי עמך מרובים וכו', א"כ נראה דהם בעצמם נתנו מקום שיצא ידי חובתו בדיעבד בבקשה כל דהו. ע"כ נ"ל אם לא בקש שום בקשה עדיין ביום ההוא, והתפלל בלא כוונה והיא תפלה ראשונה של היום שלא בכוונה הנה לא יצא עדיין ידי חובת המצוה דאורייתא וצריך לחזור ולהתפלל. ובאם כבר ביקש איזה בקשה ביום ההוא או כבר התפלל איזה תפלה הסדורה לו והוא בתפילת המנחה אירע לו שהתפלל בלא כוונה, מהראוי שיתפלל תפלת נדבה בחידוש.

ונ"ל שגם בתפילת שחרית הדין כן, אם התפלל תפילת ערבית שבוודאי כפי הנראה המ"ע דאורייתא ולעבדו שהוא לבקש בכל יום איזה דבר דהיום הולך אחר הלילה, ובאם התפלל איזה דבר בלילה פטור ביום שלאחריו. ואפשר לומר בהיפוך כיון דתפלות כנגד תמידין ובתמידין הלילה הולך אחר היום (חולין פג, א), אבל אינו ענין לכאן, והעיקר נ"ל כמו שכתבנו דהרי המ"ע דאורייתא אינו נגד תמידין והבן, ואי"ה נדבר עוד מזה".

מצות עשה שתקנו בה חז"ל תקנה בעשייתו ♦ מאמרי הבני יששכר זי"ע

לכאורה מבואר כאן בדברי הפרי מגדים שהוא חוזר מן דברי שבפתיחה הכוללת הנ"ל. וכן העיר השד"ח (מערכת מ"ם כלל נט ד"ה וממה שכתב באשל אברהם) על דברי רבינו (בדרך פקודי הקדמה א אות ב, ואות ח) שייסד דבריו על הפרי מגדים, והלא דברי הפרי מגדים באשל אברהם מבואר שחזר מיניה.

ח. אבל ידוע הכלל ש"דברי תורה עניים במקומן ועשירים במקום אחר" (ירושלמי ראש השנה פרק ג הלכה ה), והמעייין בתורת רבינו יודע שמה שכתב במקום אחד, כשכתב רבינו דברים אלו במקום אחר – הרבה פעמים הוא לא רק בתוספת דברים – אלא דבריו הוא השלמה. וכן מצאנו בס"ד שרבינו הביא יסוד זה – בלי להזכיר את הפרי מגדים הנ"ל – ומוכיח יסוד זה מסוגיא מפורשת, דראה מה שכתב רבינו בבני יששכר (מאמרי חודש ניסן מאמר ד דרוש ב על דרך הפשט):

אמרו בגמרא ראש השנה (גז, א) אתקין ר' אבהו צקסרי תקיעה ג' שצרים תרועה תקיעה, מספקא ליה אי גנוחי גנח ואי וכו', ומקשו שם דילמא גנוחי לצד וקמפסקא תרועה צין שצרים לתקיעה, ומתוך דשז תוקע תקיעה שצרים תקיעה, ומקשו דילמא ילולי לצד ומפסקא שצרים צין תקיעה לתרועה, ומתוך דשז תוקע תקיעה תרועה תקיעה, עיין שם.

הנה ר' אבהו אתקין כל זה צקסרי לתקוע תשר"ת תש"ת תר"ת מפני הספק מהו התרועה האמורה בתורה, והנה הדבר קשה להלום האין ס"ד דר' אבהו אתקין זה מחדש ועד היום לא היו נוהגין כן, והאין ס"ד שישכחו כל ישראל מהו התרועה (קושיא זאת מלאתי אחר כך בתשובת הראש"ד צספרו תמים דעים (סימן קט"ב)), וגם הנך רואה בזה (פרשת אמור) שהוא מהתנאים וצריעא מהימנא מצואר מילין עילאין בכל הסדרים תשר"ת תש"ת תר"ת.

ועל כרחך צריכין לומר דהדבר הזה היה נהוג מימות עולם מפני הספק אי גנוחי גנח ואי

כ"ה והביא שאלה זו בשם רב האי גאון, וכן הביא הר"ן שם קושיא זו של רב האי גאון: "נשאל רב האי גאון ז"ל וכי עד שבא ר' אבהו לא היו ישראל יוצאין ידי תקיעת שופר"

וכו' אצל היה רק משום ספק, ור' אצחיה התקין זה לתקנה גמורה, ונפקא מינה צוה אי הוה משום ספק^כ או בתקנה גמורה ו"ל דהנה אם היה הדבר משום ספק מהו התרועה האמורה בתורה, הנה אם יארע לאדם שיהיה צורך לו שתקע תש"ת ותשר"ת אצל הוא מסופק אם תקע תר"ת, הנה הוא ספק ספיקא בדאורייתא, ספק אם תקע תר"ת ואם תמצי לומר לא תקע אפשר ולא בתשר"ת ותש"ת והוא ספק ספיקא בדאורייתא ושזו אין צריך לתקוע.

משא"כ כשר' אצחיה התקין תקנה שצריך לתקוע כל הג' תשר"ת תש"ת תר"ת, הנה זה הוא תקנה גמורה אשר צולת זה אינו יוצא ידי תרועה האמורה בתורה, ממילא כשמספקא ליה צדד אחד אם תקע אם לא היה ספק בדאורייתא ומחוייב לחזור ולתקוע^{כז}.

הרי מבואר להדיא לפי דברי רבינו בתקנת רבי אבהו של תקיעת שופר כהצד הנ"ל – שבמקום שתקנו חז"ל תקנה באופן קיום מצות עשה מן התורה, אם לא עשה באופן כזה – לא יצא ידי חובתו.

ט. עוד מצינו בדברי רבינו, שמוכיח את יסוד זה, דיש מצוות שהתורה מסרוהו לחכמים את הכח לתקן בהם אופן קיומו, והוא בנוגע הדין של עולת ראיה וחגיגה (כמו שהבאנו לעיל מדברי רבינו בהערה יא), דהנה תנן (חגיגה ב, א):

צית שמאי אומרים הראייה שמי כסף גדול הצא להיראות צריך להציא עולה, ואינה פחותה משמי

בי הרמב"ם בפרק ג מהלכות שופר הלכה ב משמע שהוא מספק, עי"ש.

בי ויש להוכיח כן מתשובת רב האי גאון המובא שם בר"ן: "תחשבו בלבבכם כי בימי ר' אבהו נפל ספק בדבר זה שהרי משניות קדומות אחת אומרת תרועה שלש יבבות ואחת אומרת תרועה שלשה שברים והא אמרין בהדיא אמר אביי בהא פליגי וכך היה הדבר מימים קדמוני' מנהג בכל ישראל מהן עושין תרועה יבבות קלות ומהן עושין תרועות יבבות כבדות שהן שברים ואלו יוצאין ידי חובתן ואלו יוצאין ידי חובתן כי שברים כבדים תרועות הן ויבבות קלות תרועות הן והיה הדבר נראה כחלוקה אף על פי שאינו חלוקה והרי התנאים כמו שאמרנו למעלה הללו שונים שיעור תרועה שלש יבבות והללו שונים שיעור תרועה שלשה שברים אלו משנתן כמנהגם וקאמר אביי בהא פליגי ולא פלוגתא היא ולא היו אלו מטעים את אלו ואלו את אלו אלא מר כי אתריה ומר כי אתריה קתני וחכמים של הללו מודים כי שברים תרועה היא וחכמים של הללו מודים כי יבבות תרועות הן וכשבא ר' אבהו ראה לתקן תקנה שיהיה כל ישראל עושין מעשה אחד ולא יראה ביניהם דבר שההדיוטות רואין אותם כחלוקה".

מצות עשה שתקנו בה חז"ל תקנה בעשייתו ♦ מאמרי הבני יששכר זי"ע

כסף, שתי מעות כסף שהן שלש דינר, שנאמר ולא יראו פני ריקס (שמות כ"ג) וליף בגמרא שצריך להציא עולה, אף על פי שלא נתנה זו תורה שיעור, חכמים נתנו שיעור. רש"י [והחגיגה] [שלמי חגיגה חייבין היחידים להציא צרגל, דלפינן לה בשלהי פירקין (ט, א) מוחותם אותו חג לה'. רש"י] מעה כסף וצית הלל אומרים הראייה מעה כסף והחגיגה שתי כסף.

ובגמרא (שם ו, ב - ז, א):

חנן התם, אלו דברים שאין להם שיעור הפאה והזכורים והראיון וגמילות חסדים ותלמוד תורה. אמר רבי יוחנן, כסבורין אנו לומר [האי אין לו שיעור דקתני הכא. רש"י] הראיון אין לו שיעור למעלה [שיצא כמה שירצה. רש"י], אבל יש לו שיעור למטה [שלא לפחות ממעה כסף, כמו ששנינו במשנתנו, והיינו סבורין דשיעור דאורייתא הוא. רש"י], עד שצא רבי אושעיא צרבי ולימד [צרבי, גדול צדורו. רש"י], הראיון אין לו שיעור, לא למעלה ולא למטה [מן התורה. רש"י], אבל חכמים אומרים [כלומר, שיעור מעה כסף ושתי כסף האמור במשנתנו צראייה וצחגיגה - מדברי חכמים הוא, אבל אמרו חכמים גרסינן. רש"י], הראייה מעה כסף, והחגיגה שתי כסף.

המשנה המוזכרת בגמרא הנ"ל, הוא המשנה הידוע בפאה (פאה פ"א, מ"א).
ופירש עליה הרע"ב (שם ד"ה והראיון):

שחייב אדם להראות צעורה בשלש רגלים, דכתיב (שמות כג, יז) שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך, וזאת הראיה אין לה שיעור דכל אימת דצעי עייל ומתחזי ונפיק.

פירוש אחר עולת ראיה ושלמי חגיגה שחייב להציא דכתיב (שם טו) ולא יראו פני ריקס, אין לה שיעור מדאורייתא דכתיב (דברים טו, יז) איש כמתנת ידו, אלא שחכמים נתנו זה שיעור, העולה מעה כסף וחגיגה שתי כסף.

וכתב רבינו על דבריו בזה ברכה (שם, על דברי הרע"ב):

עיין צירושלמי (חגיגה פ"א, ה"ג) הציאו הר"ש (ד"ה ר' צרכיה) דאמר ר' יוחנן מעה כסף ושתי כסף מן התורה. וז"ל דציבירא ליה להרע"ב מ"ן ה"תורה לאו דוקא, והכי קאמר, ראיה וחגיגה האמוריים בתורה, הן העולת ראיה מעה וחגיגה צ' מעין, אבל הוא שיעורא דרצנן.

וי"ל עוד, שהתורה לא ציאה השיעור רק מסרה הדבר לחכמינו ז"ל, והם שיערו הראיה מעה כסף וחגיגה צ' מעין, וכיון שהתורה מסרה הדבר לחכמינו ז"ל והם שיערו, מיקרי

✧ מאמרי הבני יששכר זי"ע ✧ מצות עשה שתקנו בה חז"ל תקנה בעשייתו

השיעור מן התורה.

ויש לרמז זה צמורה צמה שאמרה (דברים טז, יז) איש כמתנת ידו כצרכת י"י אלקיך אש"ר נת"ן ל"ך, אש"ר נת"ן ל"ך צידך לשער הדצר. וגם איש כמתנת יד"ו, יד"ו היינו החכמים ז"ל המושפעים מן החכמה הנקראת יו"ד (ראה תיקוני זוהר תיקון יח, לב, א) היינו כפי המתנה שישערו החכמים, ודי צזה.

מבואר מכל זה, די שנם מצות שהתורה ציווה אותנו עליהם, אבל אופן קיומו, ושיעורו, הוא דבר המסור לחכמים. יהי רצון, שתורתו של רבינו הבני יששכר זי"ע ועב"י יגן עלינו לזכות לכל השפעות טובות, ושיהיו אנחנו גם כן מן ה"הולכים", והעיקר ללכת ולזכות לביאת בן דוד במהרה דידן ברוב רחמיו וחסדיו אמן!